

การจัดการป่าชายเลนของชุมชนห้วยเขอำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา

Mangrove Forest Management of Hua-Khao Community, Amphoe Singhanakhon, Changwat Songkhla

เชิดชัย อ่องสกุล

ทษ.บ. (เทคโนโลยีการเกษตรบัณฑิต)

Cherdchai Oongsakul

B.Agr.Tech. (Bachelor of Agricultural Technology)

นักวิชาการเกษตร, สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ จ.สงขลา 90110

Agricultural Subject Matter Specialist, the Institute for Southern Thai Studies, Thaksin University, Songkhla 90110

สมยศ ทุ่งหว้า

Somyot Thungwha

Ph.D. (Agro-economies)

รองศาสตราจารย์, ภาควิชาพัฒนาการเกษตร คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

วิทยาเขตหาดใหญ่ จ.สงขลา 90112

Associate Professor, Department of Agricultural Development, Faculty of Natural Resources, Prince of Songkla University, Songkhla 90112

อาแว มะแะ

Awae Masae

Ph.D. (Development Studies)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์, ภาควิชาพัฒนาการเกษตร คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

วิทยาเขตหาดใหญ่ จ.สงขลา 90112

Assistant Professor, Department of Agricultural Development, Faculty of Natural Resources, Prince of Songkla University, Songkhla 90112

คำสำคัญ : ป่าชายเลน, การจัดการป่าชายเลน, ชุมชนห้วยเขา

Abstract

The objectives of this research were to study (1) the development of the Hua-Khao Community and the way of life related to mangrove forest, (2) the Initiative action the participation by the community in the renovation and conservation of mangrove forest, (3) the management of mangrove forest, and (4) benefits gained by the community from the mangrove-forest renovation and conservation. The research data were collected through conversations, formal as well as informal, with major informants, through small-group conversations, in-depth interview, and surveyed by means of structured interview. The data were gathered from a sample of the heads of 93 households in four hamlets of Hua-Khao Village, Amphoe Singha Nakhon, Changwat Songkhla.

Following were the research findings. The development of the community and its way of life as related to mangrove forest was divided into three stages. **The first period** was before the renovation and conservation of the mangrove forest (before 1994 A.D.). The geographical condition of the community consisted of a muddy area fronting the shore and brackish water suitable to the ecology of mangrove forest, resulting in mangrove flora of various kinds growing in abundance, especially along the shoreline, and in the fertility of water animals in the mangrove forest area and vicinity. Most of the residents maintained the way of life with indigenous fishery as the means of livelihood. Then about 30 years ago the community progressively grew in density, and the community expanded more and more so as to encroach on the mangrove forest area. The environmental condition of the community deteriorated, leading to a variety of problems. The problems of impact to most of the community were raised and discussed progressively with increasing frequency, in particular the problem of the decrease of mangrove forest area. The prominence given to the problems caused groups, albeit small, to be formed, with informal group leaders. **The second period** involved mangrove-forest renovation and conservation (1994-1997 A.D.). At this stage, the condition of the community changed to be more urban and expanded in a broad circle, with attempts to locate dwellings more toward the coastal area. Infrastructures were developed increasingly. During this stage agencies and organizations from outside realized the importance of the community's problems, particularly the problem of deterioration and reduction of the mangrove forest, and saw the need for mangrove forest renovation. They, therefore, came in to set in motion a process jointly with the community, and a coordinated endeavor took shape involving state officials, community leaders, and community residents. **The third period** came after the mangrove-forest renovation and conservation (1998b A.D. - present). It was the stage when the mangrove forest management bore fruit in quantity as well as in quality, thus making the stretch of mangrove forest ecologically capable of retrieving its natural abundance all the more. The local people benefited from it as their food source and by earning their livelihood from fishery. The community people came to realize the value of the mangrove forest and felt a sense of possession of it. Quite importantly, the community people had a greater sense of unity.

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้ศึกษา (1) พัฒนาการของชุมชนห้วยเขาและวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับป่าชายเลน (2) การริเริ่มเคลื่อนไหวและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูอนุรักษ์ป่าชายเลน (3) การบริหารจัดการป่าชายเลน (4) ประโยชน์ที่ชุมชนได้รับจากการฟื้นฟูอนุรักษ์ป่าชายเลน โดยการใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลในลักษณะของการสนทนากับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ทั้งแบบเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ การสนทนากลุ่มย่อย การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) และการสำรวจ โดยการใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นหัวหน้าครัวเรือนจำนวน 93 ครัวเรือนจาก 4 หมู่บ้านในตำบลห้วยเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา

การศึกษาได้แบ่งช่วงสำคัญของการเปลี่ยนแปลงออกเป็น 3 ระยะ ได้แก่ ระยะแรก ช่วงก่อนการฟื้นฟูอนุรักษ์ป่าชายเลน (ก่อนปี พ.ศ. 2537) สภาพทางภูมิศาสตร์ของชุมชนที่มีพื้นที่ริมชายฝั่งเป็นสภาพโคลนตมและน้ำกร่อย ซึ่งมีความเหมาะสมทางนิเวศของป่าชายเลน ส่งผลให้มีพืชพรรณไม้ป่าชายเลนหลายชนิดที่เจริญงอกงามเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะแนวชายฝั่งและนำมาซึ่งความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำในเขตป่าชายเลน และบริเวณใกล้เคียง ทำให้วิถีชีวิตชาวบ้านส่วนใหญ่ได้เลี้ยงชีพด้วยการทำประมงพื้นบ้าน ต่อมาเมื่อประมาณ 30 ปีมาแล้ว มีการขยายตัวของชุมชนในบริเวณนี้มากขึ้นเรื่อยๆ ทำให้เกิดการรุกล้ำพื้นที่ป่าชายเลน สภาพสิ่งแวดล้อมในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เสื่อมโทรม ทำให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมา จนมีการพูดถึงถึงปัญหาที่เกิดผลกระทบต่อชุมชนส่วนใหญ่มากขึ้นเป็นลำดับ โดยเฉพาะปัญหาการลดลงของพื้นที่ป่าชายเลน การให้ความสำคัญต่อปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ส่งผลให้เกิดการรวมกลุ่มขึ้นแต่เป็นกลุ่มเล็กๆ และมีผู้นำกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ ระยะที่สอง ช่วงดำเนินการฟื้นฟูอนุรักษ์ป่าชายเลน (พ.ศ. 2537 - 2540) สภาพชุมชนเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะที่เป็นชุมชนเมืองมากขึ้นและขยายเป็นวงกว้าง มีความพยายามที่จะขยายบ้านเรือนออกสู่พื้นที่แนวชายฝั่งมากขึ้น การพัฒนาทางด้านโครงสร้างพื้นฐานในชุมชนมีมากขึ้น ในขณะที่คนบางกลุ่มในชุมชนเริ่มตระหนักต่อผลเสียของการเสื่อมโทรมของป่าชายเลนที่มีต่อวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น แต่ยังขาดกระบวนการทำงานเพื่อการฟื้นฟูและจัดการทรัพยากร ในขณะเดียวกันหน่วยงานนอกชุมชนทั้งภาครัฐราชการ หน่วยงานวิชาการและธุรกิจเอกชนต้องการหาพื้นที่เพื่อฟื้นฟูและจัดการทรัพยากรชายฝั่ง จึงได้เข้าไปร่วมสร้างกระบวนการฟื้นฟูและจัดการทรัพยากรป่าชายเลนร่วมกับคนในชุมชนจนเกิดรูปแบบการจัดการขึ้น ระยะที่สาม ช่วงหลังจากที่มีการฟื้นฟูอนุรักษ์ป่าชายเลน (พ.ศ. 2541 - ปัจจุบัน) เป็นช่วงที่เกิดผลจากการจัดการป่าชายเลนทั้งในด้านปริมาณและด้านคุณภาพ ทำให้เกิดผืนป่าชายเลนที่ส่งผลเกื้อกูลให้ระบบนิเวศได้คืนความสมบูรณ์ทางธรรมชาติมากขึ้น ชาวบ้านจึงได้ใช้ประโยชน์เป็นแหล่งอาหาร มีรายได้จากการทำประมง และทำให้คนในชุมชนได้เห็นคุณค่าของป่าชายเลน มีความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของป่าชายเลน และประการสำคัญ คือ คนในชุมชนมีความสามัคคีกันมากยิ่งขึ้น

บทนำ

ป่าชายเลน (Mangrove forest) เป็นสังคมพืชที่เกิดขึ้นอยู่บริเวณชายฝั่งทะเลปากน้ำหรืออ่าวที่มีน้ำทะเลท่วมถึง ถือได้ว่าเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณค่ามหาศาล เนื่องจากเป็นที่รวมของพันธุ์ไม้ประเภทพืชใบเขียวตลอดปีหลากหลายชนิด ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบด้วยไม้ตระกูลต่างๆ เช่น โกงกาง (*Rhizophora* sp.)

แสม (*Avicennia* sp.) ลำพู (*Sonneratia caseolaris*) และฝาดดอกขาว (*Lumnitzera racemosa*) เป็นต้น นอกจากนี้ป่าชายเลนยังเปรียบเสมือนบ้านหรือที่อยู่ที่พักพิงที่วางไข่ และอนุบาลตัวอ่อนของสัตว์น้ำนานาพันธุ์ในด้านสิ่งแวดล้อมป่าชายเลนทำหน้าที่เสมือนแนวเขื่อนธรรมชาติป้องกันคลื่นลมพายุ ลดปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง จึงกล่าวได้ว่าประโยชน์ของป่าชายเลนมีความสำคัญ

ต่อการดำรงชีพ โดยเฉพาะผู้คนที่อาศัยอยู่โดยรอบป่าชายเลน และชายฝั่งที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับป่าชายเลนจากการใช้เป็นแหล่งอาหารและมีรายได้ที่มาจากทรัพยากรจากป่าชายเลน จนชาวประมงบริเวณชายฝั่งได้เปรียบป่าชายเลนเสมือน “อู่ข้าวอู่น้ำ” (สุเมธ ดันดิเวชกุล, 2543 : 1 - 2)

แม้เป็นที่ประจักษ์ว่าป่าชายเลนมีคุณประโยชน์มหาศาล แต่จากการรายงานสถานภาพของป่าชายเลนในประเทศไทยของกรมป่าไม้ แสดงให้เห็นว่าขนาดพื้นที่ป่าชายเลนในประเทศไทยมีจำนวนลดลงมาโดยตลอดจาก 2.3 ล้านไร่ ในปี พ.ศ. 2504 เหลือเพียง 1.05 ล้านไร่ ในปี พ.ศ. 2539 ข้อมูลล่าสุดจากภาพถ่ายดาวเทียมของกรมป่าไม้ในปี พ.ศ. 2543 แสดงให้เห็นว่าขณะนี้ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าชายเลนคงเหลืออยู่เพียงประมาณ 1.52 ล้านไร่เท่านั้น ซึ่งจำนวนพื้นที่ป่าชายเลนส่วนที่เพิ่มนั้นเกิดจากการตกการสำรวจในปี พ.ศ. 2539 ของพื้นที่ป่าชายเลนในจังหวัดนราธิวาส และจังหวัดสมุทรปราการ (สุกรานต์ ไรจนไพรวงษ์, 2546 : 45 - 46) การลดลงของพื้นที่ป่าชายเลนเกิดจากปัจจัยทางธรรมชาติและจากกิจกรรมที่มนุษย์เป็นผู้กระทำ ซึ่งประการหลังนี้มีผลต่อความเสื่อมโทรมของป่าชายเลนเป็นอย่างมาก เช่นเดียวกันกับสถานการณ์ป่าชายเลนของจังหวัดสงขลาที่มีการลดลงอย่างรวดเร็วจาก 8,125 ไร่ ในปี พ.ศ. 2504 เหลือเพียง 3,897 ไร่ ในปี พ.ศ. 2539 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2543 : 25)

ประเด็นปัญหาการเสื่อมโทรมและลดลงของพื้นที่ป่าชายเลนได้มีการกล่าวถึงกันมาก ดังจะเห็นว่าการวางแผนจัดการป่าชายเลนทั้งในระดับประเทศและระดับท้องถิ่นได้กระจายไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมในลักษณะโครงการพัฒนาฟื้นฟูป่าชายเลน ซึ่งการดำเนินงานในแต่ละพื้นที่มีเงื่อนไขที่แตกต่างกันไปตามสภาพปัญหาทางกายภาพและปัญหาทางสังคมของชุมชน ความสำเร็จมากน้อยเพียงไรขึ้นกับหลายปัจจัย ที่สำคัญคือ

เงื่อนไขที่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน

สำหรับชุมชนห้วยเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีประชากรหนาแน่นอยู่ในพื้นที่ใกล้เมืองและเป็นชุมชนในอดีตนั้น ถูกมองว่ามีปัญหาในเชิงสังคมหลายประการ อีกทั้งช่องว่างระหว่างหน่วยงานราชการกับประชาชนในชุมชนมีสูงมาก ส่งผลให้มีความยุ่งยากสำหรับหน่วยงานภายนอกในการเข้าร่วมดำเนินงานพัฒนา แต่สามารถดำเนินการฟื้นฟูป่าชายเลนขึ้นมาได้อย่างสมบูรณ์ จึงเป็นกรณีที่น่าจะศึกษาให้เห็นถึงพัฒนาการของกระบวนการจัดการและฟื้นฟูป่าชายเลนว่าสามารถดำเนินการได้อย่างไรรวมทั้งผลที่เกิดขึ้นนอกเหนือจากผืนป่า ซึ่งเป็นประโยชน์ในการนำรูปแบบการจัดการป่าชายเลนไปประยุกต์ใช้กับชุมชนอื่นๆ ต่อไป

วิธีดำเนินการศึกษา

การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง แบ่งเป็น 2 ขั้นตอน ได้แก่

1. การศึกษาพัฒนาการของชุมชนและวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับป่าชายเลน การริเริ่มเคลื่อนไหวในการจัดการป่าชายเลน ตัวอย่างที่ศึกษาเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ได้แก่ ผู้สูงอายุในท้องถิ่น ผู้นำกลุ่มผู้นำศาสนา สมาชิกกลุ่ม เจ้าหน้าที่ในองค์กร และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนผู้ที่ได้รับประโยชน์และได้รับผลกระทบจากป่าชายเลน

2. การศึกษาการรับรู้ด้านต่างๆ ของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับผลการฟื้นฟูป่าชายเลน เพื่อนำมาตีความเกี่ยวกับประโยชน์ที่ชุมชนได้รับจากการฟื้นฟูป่าชายเลน โดยได้คัดเลือกหมู่บ้านที่ศึกษาจำนวน 4 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 1 บ้านเขาแดง หมู่ที่ 2 บ้านแหลมสน หมู่ที่ 3 บ้านนอก และหมู่ที่ 8 บ้านนอกสวน แล้วสุ่มตัวอย่างครัวเรือนจำนวน 93 ครัวเรือน

เครื่องมือในการวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูล

1. การศึกษาพัฒนาการของชุมชนและวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับป่าชายเลน รวมทั้งการริเริ่มเคลื่อนไหว

ในการจัดการป่าชายเลนด้วยการเข้าไปสัมผัสชุมชน เพื่อสังเกตทั้งแบบเข้าร่วมทำกิจกรรมกับชุมชนพร้อมทำความเข้าใจถึงแวดลอมทางสังคม วัฒนธรรมและสร้างความสัมพันธ์ที่ดี (Good Rapport) กับคนในชุมชนโดยมีผู้นำชุมชนห้วยเขาและเป็นผู้มีบทบาทในการจัดการป่าชายเลนเป็นสื่อที่จะนำไปสู่ข้อมูลได้ ทำให้มีความสะดวกต่อการเข้าไปสำรวจพื้นที่ สร้างความคุ้นเคยกับชาวบ้าน พร้อมกันได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชน เช่น การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ การปลูกเสริมป่าชายเลน การขยายพันธุ์โกงกาง เป็นต้น การเข้าร่วมกิจกรรมทุกครั้ง สามารถเปิดโอกาสให้ผู้วิจัยได้พบปะพูดคุยกับผู้สูงอายุในท้องถิ่น ผู้นำชุมชน และประชาชนในท้องถิ่นได้มากขึ้น ซึ่งบุคคลกลุ่มดังกล่าวได้ให้ข้อมูลบุคคลเพื่อที่จะค้นหาผู้อาวุโสและผู้รู้ภายในชุมชนที่สามารถเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และทำการรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Questionnaire) และได้ใช้วิธีการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ในลักษณะของการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างอิสระและกว้างขวางในกลุ่มคนที่ร่วมวงสนทนา

2. รวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างใน 4 หมู่บ้าน จำนวน 93 คน โดยใช้แบบสัมภาษณ์มีโครงสร้าง (Structured Questionnaire)

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยการนำเอาข้อมูลที่ได้มาจากการสังเกต จากการสนทนา การสัมภาษณ์จากเอกสาร จากหลักฐานต่างๆ มาบูรณาการเพื่อจำแนกประเด็นและเนื้อหาของปรากฏการณ์และพยายามค้นหาความหมายของปรากฏการณ์ (Phenomena) ภายใต้บริบท (Context) ของสังคมซึ่งนอกจากจะอาศัยเหตุผลแล้วยังได้นำเอาเนื้อหาและคุณค่า (Content and Value) ของสังคมมาเกี่ยวข้องด้วย (สมยศ พุ่มพัว, 2540: 120 - 121) เพื่ออธิบายสาเหตุความสัมพันธ์ รวมทั้งเป็นการอธิบาย

สิ่งที่เกิดขึ้นการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลง

2. การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา คือ ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ยเลขคณิต (Arithmetic mean) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard deviation) และวิเคราะห์เปรียบเทียบการรับรู้ผลที่เกิดขึ้นในช่วงก่อนที่จะมีการฟื้นฟูกับปัจจุบัน โดยใช้วิธีการ Paired - Samples T-Test

ผลการศึกษาและวิจารณ์

การเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องกับป่าชายเลนในชุมชนห้วยเขา จากการศึกษาแบ่งออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ระยะแรก ช่วงก่อนที่จะมีการฟื้นฟูอนุรักษ์ป่าชายเลน (ก่อนปี พ.ศ. 2537) สภาพทางกายภาพของชุมชน ที่เป็นชุมชนเก่าแก่ ซึ่งในอดีตพื้นที่บริเวณนี้เป็นที่ตั้งเมืองเก่าและเป็นเมืองท่าที่สำคัญ ความเก่าแก่ของชุมชนจึงปรากฏมาสู่ลักษณะทางกายภาพในปัจจุบันที่มีความปนเปื้อนของลักษณะการใช้ที่ดิน มีอยู่ต่อเรือท่าเทียบเรือ อาคารพาณิชย์ บ้านพักอาศัยหลายระดับฐานะอยู่คละเคล้ากันไปในพื้นที่ดินชายฝั่ง ความปนเปื้อนและแออัดพบมากบริเวณที่ราบแคบๆ สันทรายชายฝั่งขนานไปกับเชิงเขาเมืองทางด้านทิศใต้ ทำให้แนวริมถนนที่ตัดเลียบชายฝั่งที่มีลักษณะเป็นถนนมีความกว้างไม่มากทั้งสองฝั่งถนนเต็มไปด้วยอาคารที่อยู่อาศัยตั้งอยู่ในลักษณะขนาน ทั้งสองฟากถนน และเนื่องจากสภาพทางภูมิศาสตร์ของชุมชนที่ตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเลใกล้กับปากทะเลสาบสงขลาที่เชื่อมกับอ่าวไทย จึงมีพื้นที่ริมชายฝั่งเป็นสภาพโคลนตมและน้ำกร่อย ซึ่งเหมาะสมทางนิเวศของป่าชายเลน ทำให้มีพืชพรรณไม้ป่าชายเลนหลายชนิดที่เจริญงอกงามเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะแนวชายฝั่งส่งผลต่อสัตว์น้ำนานาชนิดได้ใช้เป็นที่อยู่อาศัยที่เจริญเติบโต แพร่พันธุ์ในเขตป่าชายเลนและบริเวณใกล้เคียง ฉะนั้นจึงทำให้วิถีชีวิตชาวบ้านส่วนใหญ่เลี้ยงชีพด้วยการทำประมงพื้นบ้านหากินแถบแนวชายฝั่งของทะเลสาบสงขลาใกล้ๆ กับหมู่บ้าน ซึ่งในอดีตสามารถ

หากินได้ง่ายและทำได้ตลอดฤดูกาล ชาวบ้านเพียงหาเครื่องมือ อาทิ เบ็ด อวน แห กัด นำไปวางหรือไปปักก็สามารถจับปลาเป็นอาหารได้แล้ว ดังนั้นการทำประมงพื้นบ้านจึงกลายเป็นอาชีพที่ควบคู่กับการดำรงอยู่ของป้าชายเลน

ตั้งแต่ 30 ปีเป็นต้นมา ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมาก ซึ่งเกิดจากการขยายตัวของชุมชนที่เพิ่มขึ้น ประกอบกับข้อจำกัดในด้านพื้นที่ จึงทำให้มีการขยายปลูกสร้างบ้านเรือนออกไปยังพื้นที่ราบดินเลนริมชายฝั่งทะเลสาบสงขลามากขึ้น สภาพแวดล้อมของชุมชนได้เปลี่ยนในลักษณะชุมชนแออัดมากขึ้น พื้นที่ดังกล่าวเดิมเคยเป็นพื้นที่นาข้าวที่ชาวบ้านใช้ทำนาปลูกข้าวมาแต่โบราณ แต่เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวมีสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมและเกิดการรุกล้ำทำลายป้าชายเลนที่มีอยู่ตามแนวชายฝั่งจำนวนมาก มีความพยายามที่จะครอบครองพื้นที่แนวชายฝั่งเพื่อใช้เป็นที่สำหรับสร้างบ้านเรือนและเป็นพื้นที่ใช้สำหรับกิจกรรมการทำประมงมากขึ้น สภาพเช่นนี้สอดคล้องกับการศึกษาของ นพรัตน์ บำรุงรักษ์ (2548 : 84-85) ที่กล่าวว่า “ในอดีตสภาพทั่วไปของพื้นที่ป้าชายเลนบริเวณโดยรอบชายฝั่งทะเลสาบสงขลาตอนนอกซึ่งรวมถึงตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร มีพันธุ์ไม้ป้าชายเลนอุดมสมบูรณ์เจริญงอกงามปกคลุมชายฝั่งทะเลอย่างหนาแน่นและมีสัตว์น้ำชุกชุม การประกอบอาชีพของชาวบ้านจึงทำได้ง่าย มีรายได้ดี มีอาหารทะเลสมบูรณ์ แต่เมื่อมีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การขยายตัวของชุมชนและการก่อสร้างสถานที่ราชการมากขึ้น ทำให้พื้นที่ป้าชายเลนบริเวณทะเลสาบสงขลาตอนนอกที่เคยมีความอุดมสมบูรณ์กลับต้องสูญเสียไปและเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็ว” ปัจจุบันสภาพป้าชายเลนที่สมบูรณ์มีพันธุ์ไม้ที่เคยหนาแน่นตลอดแนวชายฝั่งทะเลกลับมีน้อย พันธุ์ไม้ที่เหลืออยู่มีขนาดเล็กขึ้นกระจัดกระจายอยู่เป็นหย่อมๆ เท่านั้น

การเสื่อมโทรมและลดลงของป้าชายเลน ซึ่งเป็นฐานทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ทำให้ชาวบ้านเริ่มมีการพูดคุยถึงปัญหาที่

เกิดผลกระทบต่อชุมชน จึงก่อให้เกิดการรวมกลุ่มความคิดต่างๆ ขึ้น และเป็นการริเริ่มบทบาทของผู้นำด้านความคิดของกลุ่มชาวบ้านอย่างไม่เป็นทางการเพื่อต้องการให้เกิดการเริ่มต้นในการร่วมกันค้นหาสาเหตุของปัญหาและวิถีทางแก้ไขป้องกันให้ป้าชายเลนคงอยู่ควบคู่กับวิถีการผลิตของชาวบ้าน แต่ในช่วงนี้ชุมชนยังไม่พร้อมดำเนินการฟื้นฟูป้าชายเลนโดยลำพัง ด้วยข้อจำกัดด้านต่างๆ เช่น ด้านวิชาการ ด้านงบประมาณ ด้านการประสานความร่วมมือกับองค์กรภายนอก เป็นต้น

ระยะที่สอง ช่วงที่มีการดำเนินการฟื้นฟูอนุรักษ์ป้าชายเลน (พ.ศ. 2537 - 2540) มีความพยายามที่จะขยายบ้านเรือนออกสู่พื้นที่แนวชายฝั่งมากขึ้น การพัฒนาทางด้านโครงสร้างพื้นฐานในชุมชนมีมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันมีหน่วยงานองค์กรต่างๆ จากภายนอกได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของปัญหาต่างๆ ของชุมชน โดยเฉพาะปัญหาการเสื่อมโทรมและลดลงของป้าชายเลน และมีความเห็นว่า จำเป็นที่จะต้องฟื้นฟูพัฒนาป้าชายเลนขึ้นมา ซึ่งสอดคล้องกับความคิดคนในชุมชน จนกระทั่งได้เข้ามาสร้างกระบวนการร่วมกับชุมชนในการฟื้นฟูป้าชายเลนขึ้น

ในช่วงดังกล่าวนี้ถือเป็นช่วงเกิดการประสานความร่วมมือด้านการจัดการป้าชายเลนระหว่างหน่วยงานของรัฐ สถาบันทางวิชาการในระดับอุดมศึกษาองค์กรธุรกิจเอกชน และชุมชน จนเกิดองค์กรร่วมเคลื่อนไหว และชุมชนเริ่มมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาอย่างเป็นทางการมากขึ้น จากการที่ได้มีหน่วยงานองค์กรต่างๆ จากภายนอกได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของปัญหาต่างๆ ของชุมชน และได้มีแนวคิดขึ้นว่า หากจะมีแผนงานหรือโครงการพัฒนาชุมชนก็ควรจะต้องอยู่บนรากฐานของสภาพความจริงของชุมชน และสอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ดังนั้นโครงการพัฒนาฟื้นฟูป้าชายเลนตำบลหัวเขา จึงได้เกิดขึ้นโดยมีเป้าหมายระยะยาว เพื่อต้องการเพิ่มผลผลิตสัตว์น้ำขึ้นมา อันจะเป็นประโยชน์ในการทำประมงของชุมชน ซึ่งเป็นอาชีพหลักของชาวบ้านในพื้นที่ ดังนั้นจึงได้รับความสนใจและให้ความร่วมมือจากชุมชนเป็นวงกว้าง

สอดคล้องกับแนวคิดของ เสน่ห์ จามริก (2524 : 39-41) ที่ว่า “การที่ประชาชนจะเข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ จะต้องมีการบวนการที่แสดงออกร่วมกัน และที่สำคัญการมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องเริ่มต้นจากการที่แต่ละคนมีประโยชน์และสนใจในเรื่องนั้นๆ โดยกิจกรรมเหล่านั้นต้องมีความสัมพันธ์กับความต้องการ และสอดคล้องกับปัญหาของชุมชน จะทำให้แผนงานดังกล่าวได้รับการสนับสนุนจากประชาชนได้เป็นอย่างดี”

แต่การที่จะได้รับความร่วมมือจากประชาชนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนหัวเขาที่มีภาพลักษณ์ต่อสังคมภายนอกว่ามีปัญหาทางสังคมในหลายๆ ด้าน ประกอบกับปัญหาช่องว่างระหว่างหน่วยงานราชการกับชาวบ้านมีมาก องค์ประกอบต่างๆ เหล่านี้ จึงทำให้มีความยุ่งยากสำหรับหน่วยงานภายนอกที่จะเข้าไปดำเนินงานด้านการพัฒนา จำเป็นต้องใช้เครื่องมือทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นลำดับขั้นตอนดังนี้

1. ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการเป็นสื่อทำให้เกิดการเข้าไปทำงานร่วมกับชุมชน เริ่มจากการมีเจ้าหน้าที่เข้าไปฝังตัวอยู่ร่วมกับชาวบ้าน สร้างความสนิทสนม สร้างความคุ้นเคยกับชาวบ้านในชุมชนช่วงระยะเวลาหนึ่ง ศึกษาเจาะลึกทำความเข้าใจวัฒนธรรมชุมชนและโครงสร้างอำนาจในชุมชน เพื่อวางแผนการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้มีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมและประเพณีของท้องถิ่น

2. จัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องวัฒนธรรมในสังคมที่ไม่ใช่เป็นการฟื้นฟูป้าชายเลนโดยตรง ซึ่งนอกจากจะเป็นการสร้าง ความสนุกสนานแล้ว ยังเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้แสดงออก และมีส่วนร่วมอันเป็นส่วนช่วยเสริมสร้างให้ชาวบ้านมีความคุ้นเคย และเกิดความไว้วางใจต่อเจ้าหน้าที่ที่เข้ามาทำงานในชุมชนมากยิ่งขึ้น

3. ระหว่างทำกิจกรรมข้างต้นจะใช้กิจกรรมเหล่านี้เป็นเครื่องมือในการสรรหาผู้นำที่มีศักยภาพโดยการสังเกตจากบทบาทที่แสดงออกระหว่างทำกิจกรรม โดยมีเป้าหมายสนับสนุนให้มีบทบาทสำคัญในการประสาน

ความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก ผู้นำเหล่านั้นสามารถจะโน้มน้าวให้เกิดการระดมกำลังความคิด กำลังแรงงานภายในชุมชนได้ดี ทั้งยังเป็นโอกาสที่จะนำศักยภาพของผู้นำเหล่านี้ ดึงหน่วยงานและสถาบันที่เกี่ยวข้องเข้ามาให้การสนับสนุนทั้งด้านองค์ความรู้ ด้านงบประมาณ และสร้างกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมกับชุมชน และผู้นำยังได้ประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับผู้นำที่เป็นทางการภายในชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน สารวัตรกำนัน ซึ่งถือเป็นบุคคลที่มีอำนาจและบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมให้ได้รับความร่วมมือมากยิ่งขึ้น

4. จัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการฟื้นฟูป้าชายเลน โดยการวางแผนร่วมกับชุมชนตั้งแต่เริ่มต้น มีการทำเวทีสรุปบทเรียนระหว่างทำกิจกรรมและแก้ปัญหาพร้อมกันหากมีสิ่งจำเป็นต้องแก้ไข

ระยะที่สาม ช่วงหลังจากที่มีการฟื้นฟูอนุรักษ์ป้าชายเลน (พ.ศ. 2541 - ปัจจุบัน) เป็นช่วงที่ชุมชนได้รับผลจากการฟื้นฟูอนุรักษ์ป้าชายเลนทั้งในด้านปริมาณและด้านคุณภาพ แม้จะพบว่าช่วงก่อนมีการฟื้นฟูอนุรักษ์ป้าชายเลน ในการสร้างฝืนป้าชายเลนให้มีความสมบูรณ์ในชุมชนนี้ค่อนข้างจะทำได้ยาก เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีประชากรอยู่อย่างหนาแน่น และเป็นพื้นที่ใกล้เมือง ซึ่งล้อมรอบไปด้วยความเจริญตามรูปแบบของสังคมเมืองสมัยใหม่ แต่ผลจากการฟื้นฟูอนุรักษ์ป้าชายเลนที่เกิดจากความร่วมมือกัน ทำให้ได้มีฝืนป้าชายเลนเกิดขึ้นในชุมชน (ภาพที่ 1,2) ที่แม้ว่าจะไม่ใช่ฝืนป้าขนาดใหญ่ แต่ก่อนให้คนในชุมชนรับรู้ได้ถึงความเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ทั้งใน ด้านมิติทางระบบนิเวศน์ สังคม และความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก (ตารางที่ 1)

สิ่งที่ถือว่าเป็นสาระสำคัญที่เป็นผลจากการฟื้นฟูอนุรักษ์ป้าชายเลน คือ การทำให้เกิดองค์กรชาวบ้านในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และทำให้ชาวบ้านได้ใช้เป็นเวทีของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สร้างเสริมแนวคิดสร้างประสบการณ์ เป็นเวทีในการพบปะพูดคุยถึงปัญหาต่างๆ ของชุมชน ซึ่งไม่จำกัดว่าจะเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้อง

กับป่าชายเลนเท่านั้น และพยายามหาแนวทางแก้ไข ทั้งยังเป็นตัวนำในการพัฒนาคนให้กลุ่มย่อยต่างๆ ได้เข้ามาทำงานร่วมกัน เป็นการส่งเสริมให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง และมีความสามัคคีในชุมชนแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ถึงแม้ว่าชุมชนแห่งนี้จะมีความหลากหลายทางด้านสังคม ประเพณี วัฒนธรรมก็ตาม ปรากฏการณ์ดังกล่าวสามารถพบได้ในชุมชนอื่นๆ ด้วยเช่น จากการศึกษาในจังหวัดสมุทรสงครามของ นันทนา เลิศประสพสุข และ บุศริน บางแก้ว (2547: 613) พบว่า การจัดกิจกรรมปลูกป่าชายเลนอยู่เป็นระยะ นอกจากจะทำให้เพิ่มพื้นที่ป่าชายเลนได้จำนวนหนึ่งแล้ว กิจกรรมดังกล่าวยังได้เป็นการจุดประกายทางความคิดให้กับชาวบ้านได้ทางหนึ่ง เป็นวิธีที่ทำให้เกิดความร่วมมือกันในกลุ่มสมาชิกชุมชน ทำให้ทุกคนได้มีส่วนร่วมสร้าง ป่าชายเลนร่วมกัน อีกทั้งร่างกายและจิตใจจะเกิดผลดีของ ความสามัคคี สมานฉันท์ในระหว่างประชาชนในชุมชน

มีข้อสังเกตว่า ในขณะที่ผลการฟื้นฟูอนุรักษ์ ป่าชายเลนทำให้มีพื้นที่ป่าชายเลนในชุมชนเพิ่มขึ้น

ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นป่าชายเลนที่ได้สร้างขึ้นใหม่จากการปลูกป่า และได้ส่งผลให้เกิดประโยชน์กับชุมชนในหลายๆ ด้าน แต่กลับพบว่าพื้นที่ป่าชายเลนที่เป็นป่าธรรมชาติดั้งเดิมที่มีเหลืออยู่เพียงแนวริมฝั่งของทะเลสาบสงขลา ได้ถูกรุกรานทำลายอย่างต่อเนื่อง ทั้งที่เกิดจากการทำลายโดยการตั้งใจหรือไม่ก็ตาม แต่ก็ทำให้พื้นที่ป่าชายเลนในชุมชน ลดลงอย่างน่าวิตก ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางสังคมของชุมชนในช่วงปัจจุบันที่ได้กลายจากสังคมแบบชนบทไปเป็นสังคมเมืองมากขึ้น และด้วยข้อจำกัดทางกายภาพที่เป็นชุมชนชายฝั่งทะเลที่มีข้อจำกัดด้านพื้นที่ จึงทำให้ที่ดินในชุมชนถูกแบ่งส่วนด้วยกิจกรรมและโครงสร้างสาธารณะต่างๆ จนเต็มพื้นที่ แม้แต่พื้นที่บริเวณ ชายฝั่งทะเลรอบๆ หมู่บ้านก็ได้มีครอบครองอย่างถาวร และแทบจะไม่มีพื้นที่สาธารณะที่จะเอื้อให้หน่วยงานภาครัฐ องค์กรต่างๆ ได้เข้าไปจัดหาพื้นที่สำหรับการขยายพื้นที่ปลูกป่าชายเลนหรือพัฒนาให้เป็นพื้นที่ป่าที่สมบูรณ์ได้อีก

ภาพที่ 1 สภาพความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าชายเลนชุมชนหัวเขา

ภาพที่ 2 วิธีชีวิตชาวประมงพื้นบ้านที่มีความผูกพันกับป่าชายเลน

ตารางที่ 1 แสดงข้อมูลเปรียบเทียบระดับค่าเฉลี่ยการรับรู้เกี่ยวกับผลที่เกิดขึ้นในช่วงก่อนที่จะมีการฟื้นฟูอนุรักษ์ป่าชายเลนกับผลที่เกิดขึ้นในช่วงปัจจุบันของกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา

ลักษณะผลที่เกิดขึ้น	ระดับค่าเฉลี่ยผล ช่วงก่อนการฟื้นฟู อนุรักษ์ป่าชายเลน	ระดับค่าเฉลี่ยผล ที่เกิดขึ้น ในช่วงปัจจุบัน	ค่า t	ค่า p
1. แหล่งที่อยู่อาศัย ที่เพาะพันธุ์และ อนุบาลสัตว์น้ำ	2.23	3.20	-10.979	.000
2. ชาวบ้านที่มีอาชีพประมงพื้นบ้านได้ จับสัตว์น้ำมากและมีรายได้ใน ครัวเรือนที่เกิดจากการทำประมง พื้นบ้าน	2.33	3.13	-10.502	.000
3. แกนนำชุมชนและผู้นำชุมชนในด้าน อนุรักษ์ป่าชายเลน	1.83	3.08	-15.240	.000
4. โครงการพัฒนาต่างๆ ที่เข้ามา ในชุมชน	1.63	3.07	-19.656	.000

ลักษณะผลที่เกิดขึ้น	ระดับค่าเฉลี่ยผล ช่วงก่อนการฟื้นฟู อนุรักษ์ป่าชายเลน	ระดับค่าเฉลี่ยผล ที่เกิดขึ้น ในช่วงปัจจุบัน	ค่า t	ค่า p
5. เยาวชนเห็นความสำคัญและเข้าใจใน การอนุรักษ์ป่าชายเลน	1.72	3.11	-15.114	.000
6. ความสามัคคี ความร่วมมือของ ประชาชนในชุมชนห้วยเขา	1.94	3.12	-13.907	.000
7. ช่องว่างระหว่างหน่วยงานราชการกับ ประชาชนในชุมชน	1.70	3.02	-19.266	.000
8. มีพื้นที่รกร้างสำหรับให้ประชาชนใน ชุมชนได้มาพักผ่อนและใช้พบปะ พูดคุยหรือทำกิจกรรมกัน	1.75	2.89	-13.942	.000
รวม	1.89	3.07	-14.829	.000

$P \leq 0.001$

กำหนดขอบเขตมัธยฐาน ดังนี้

ช่วงค่าเฉลี่ย 3.26 - 4.00 หมายถึง เกิดผลมาก/ช่วงค่าเฉลี่ย 2.51 - 3.25 หมายถึง เกิดผลปานกลาง

ช่วงค่าเฉลี่ย 1.76 - 2.50 หมายถึง เกิดผลน้อย/ช่วงค่าเฉลี่ย 1.00 - 1.75 หมายถึง ไม่เกิดผล

บทสรุป

1. หน่วยงานจากภายนอกเป็นตัวเร่งที่สำคัญในการทำให้กลุ่มที่พอจะก่อตัวขึ้นมาแล้ว ดำเนินการฟื้นฟูทรัพยากรได้ถ้าหากความคืบหน้าสอดคล้องกับปัญหาความต้องการจริงๆ ของคนในท้องถิ่น ซึ่งการที่ในชุมชนยังมีกลุ่มต่างๆ จำนวนมาก และความคิดยังไม่ตกผลึก สอดคล้องต้องกันอย่างชัดเจน หน่วยงาน/องค์กรภายนอกสามารถเป็นตัวกลางให้ชุมชนเชื่อมกันได้ดี ภายใต้การดำเนินงานในลักษณะการจัดการร่วม (Co-management)

2. ผู้นำชุมชนที่ไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นตัวเชื่อมสำคัญทำให้เกิดการประสานระหว่างหน่วยงานภายนอกกับชุมชนสามารถค้นหาบุคคลที่มีความเหมาะสม ซึ่งจะต้องใช้กระบวนการในการสรรหาผ่านการจัดกิจกรรมต่างๆ แล้วทำการสังเกตค้นหาบุคคลที่มีลักษณะเป็นผู้นำ เพื่อคัดเลือกเข้าร่วมกระบวนการทำงานในช่วงต่อไปได้ราบรื่นยิ่งขึ้น

3. ผลการศึกษาเป็นที่ยืนยันว่า ป่าชายเลนสามารถฟื้นฟูขึ้นมาได้ ถ้าหากมีกระบวนการที่เหมาะสม และหากฟื้นฟูขึ้นมาแล้วจะมีประโยชน์ต่อชุมชนโดยรอบเป็นอย่างมาก โดยในช่วงแรกสิ่งที่ได้รับจากการฟื้นฟูป่าชายเลน คือ การเป็นแหล่งอาศัยที่เพาะพันธุ์และอนุบาลสัตว์น้ำ ซึ่งจะส่งผลต่อปริมาณสัตว์น้ำที่เพิ่มขึ้นและรายได้ของชาวประมงต่อไป รวมทั้งผลที่เกิดขึ้นทางสังคม เช่น ความสามัคคีของคนในชุมชน เป็นต้น

4. เครื่องมือในการทำงานเชิงกระบวนการที่ดำเนินการในชุมชน เช่น การค้นหาผู้นำแบบไม่เป็นทางการ การทำความเข้าใจวัฒนธรรมชุมชน ความสัมพันธ์ทางสังคมและความสัมพันธ์เชิงอำนาจ การศึกษาปัญหาของชุมชนโดยมุมมองของคนในชุมชน (ไม่ใช่มุมมองของคนภายนอก) และการจัดองค์การร่วมระหว่างคนภายในและภายนอก สามารถใช้เป็นตัวอย่างในการทำงานได้

5. กระบวนการขั้นตอนการทำงานที่ก่อให้เกิดความร่วมมือที่เกิดจากการดำเนินงานในชุมชนนี้ ได้แก่ การเตรียมและจัดชุมชน การดำเนินกิจกรรมทางวัฒนธรรมในสังคมก่อนกิจกรรมหลัก (พื้นฟู ป้าชายเลน) เพื่อสร้างความตระหนักและจิตสำนึกร่วมในชุมชน การดำเนินงานประสานความร่วมมือในกิจกรรมหลัก และขั้นตอนการถ่ายโอนให้ชุมชนแสดงบทบาทหลัก

ข้อเสนอแนะ

1. เพื่อให้เกิดจิตสำนึกร่วมและกิจกรรมพื้นฟูอนุรักษ์ป้าชายเลนอย่างต่อเนื่อง ควรสนับสนุนให้การจัดการป้าชายเลนชุมชนหัวเขาเป็นศูนย์เรียนรู้การฟื้นฟูป้าชายเลน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับทั้งคนในชุมชนและคนภายนอกชุมชน โดยใช้องค์กรที่มีอยู่แล้ว เพื่อก่อให้เกิดกิจกรรมต่างๆ อย่างต่อเนื่อง

2. ควรเชื่อมโยงกับโรงเรียนในท้องถิ่นให้เกิดหลักสูตรท้องถิ่น ด้านการจัดการป้าชายเลน เพื่อส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ ปลูกจิตสำนึกแก่เยาวชนอย่างจริงจังและต่อเนื่อง เพื่อได้ถ่ายทอดบทบาทในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้แก่คนรุ่นต่อไป

3. พื้นที่อื่นๆ รอบทะเลสาบสงขลา ควรได้รับการฟื้นฟูให้เกิดความสมบูรณ์คืนสู่ท้องถิ่นด้วย โดยนำตัวแบบจากการฟื้นฟูป้าชายเลนตำบลหัวเขาไปทดสอบปรับใช้

4. เนื่องจากยังมีให้พบเห็นว่า พื้นที่ฟื้นฟูป้าชายเลนหลายพื้นที่รอบทะเลสาบสงขลา มีเพียงหน่วยงานภายนอกเข้าไปสนับสนุนด้านงบประมาณ โดยขาดกระบวนการให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มองค์กรต่างๆ ในชุมชนเข้ามาหนุนเสริม ทำให้พื้นที่เป้าหมายฟื้นฟูเหล่านั้นไม่สามารถดำเนินได้บรรลุตามความคาดหวัง ดังนั้นหน่วยงานสนับสนุนภายนอกควรใช้เครื่องมือเชิงกระบวนการเข้าไปเสริมการดำเนินงานด้วย ก็จะให้เกิดผลในเชิงความร่วมมือจากชุมชนมากยิ่งขึ้น

5. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรเข้ามามีส่วนร่วมกับโครงการด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติกับประชาสังคมในท้องถิ่น ตั้งแต่เริ่มต้นและนำเข้าสู่แผนพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะทำให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ มีความยั่งยืนมากยิ่งขึ้น

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบคุณ มหาวิทยาลัยทักษิณ ที่ได้สนับสนุนทุนพัฒนาบุคลากรในการลาศึกษาต่อระดับบัณฑิตศึกษา ขอขอบคุณ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ที่ได้ให้ทุนสนับสนุนการทำวิจัยบางส่วน ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.บัญชา สมบูรณ์สุข ภาควิชาพัฒนาการเกษตร คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ที่ได้กรุณาชี้แนะและวิจารณ์ผลการศึกษาครั้งนี้ในช่วงระหว่างทำวิจัย และขอขอบคุณชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนาในชุมชนหัวเขาทุกท่าน ที่ได้ให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูล ตลอดจนให้โอกาสร่วมทำกิจกรรมในชุมชนจนทำให้งานวิจัยสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

เอกสารอ้างอิง

นพรัตน์ บำรุงรักษ์. (2548). “ระบบนิเวศพิเศษ”.

ในรายงานฉบับสมบูรณ์โครงการจัดทำแผนแม่บทการพัฒนาคุ้มน้ำทะเลสาบสงขลา เล่มที่ 4 ทรัพยากรป่า - ประมง - การใช้ที่ดิน - พลังงาน : สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

นันทนา เลิศประสพสุข และ บุศริน บางแก้ว. (2547).

“แรงจูงใจในการฟื้นฟูและพัฒนาป้าชายเลน : กรณีศึกษาหมู่บ้านประมงในจังหวัดสมุทรสงคราม”. ใน การจัดการสวนป้าชายเลนแบบผสมผสานเพื่อการพัฒนาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมบริเวณชายฝั่งของประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สมยศ พุ่มห้ว. (2540). การวิเคราะห์ระบบสังคมเกษตร.
สงขลา : ภาควิชาพัฒนาการเกษตร
คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัย
สงขลานครินทร์.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและ
สังคมแห่งชาติ. (2543). แนวทางการบริหาร
จัดการทรัพยากรป่าชายเลนเพื่อการพัฒนา
อย่างยั่งยืน. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการ
พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สุกรานต์ โรจน์ไพรวงศ์. (2546). สถานการณ์
สิ่งแวดล้อมไทย 2544 - 2545. กรุงเทพฯ :
อัมรินทร์พรินต์ติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง. (มหาชน)

สุเมธ ดันติเวชกุล. (2543). “การศึกษาวิจัยและพัฒนา
ทรัพยากรชายฝั่งทะเล (ทรัพยากรป่าชายเลน)

อันเนื่องมาจากพระราชดำริกับทฤษฎีเศรษฐกิจ
พอเพียง”. ใน รายงานการสัมมนาระบบนิเวศ
ป่าชายเลนแห่งชาติครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ :
สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

เสน่ห์ จามริก. (2524). นโยบายการพัฒนาชุมชน
ในชนบทไทย. กรุงเทพฯ : สำนักเลขาธิการ
นายกรัฐมนตรี.

อาแว มะแะ และ สมศักดิ์ บรมธนรัตน์. (2545).

“การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการ
สิ่งแวดล้อม”. ใน การประชุมเชิงปฏิบัติการ
การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการสิ่งแวดล้อม.
สงขลา : คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัย
สงขลานครินทร์.